

חסידי אומות העולם

אוטו בוסה

חסיד אומות העולם מגרמניה

מלחמה במשחית — ביאליסטוק 1943

בתחילת 1943 יסדתי בביאליסטוק מפעל צביעה עצמאי חדש והעסקתי בו כ-15–20 פועלים מקצועיים, שביצעו עבודות צביעה וסיוד באתרי בניה שונים. פרט לכך היה לי גם בית-מלאכה ובו הועסקו כ-8 ציירים וציירי-פלאקאטים. אלה היו פולנים ורוסים ורק גרמני אחד כפועל ראשי. מסיבות טאקטיות אירגנתי כך, שהייתי זקוק למספר חדרי-עבודה: משרד, בית-מלאכה, חדרי-עבודה לציירים, חנות ומחסנים. באמתלה זו דאגתי לכך ששלטונות העיר העמידו לרשותי חלקי בניינים שניזוקו מהפצצות. כוונתי היתה להכשיר חדרים אלה ל"מטרותי". אופן הבניה הישן, שהיה נהוג בביאליסטוק, איפשר לי להכניס שינויים מעטים יחסית בבניינים שהשתמשתי בהם, כך שלחדרי הדירה, העבודה והמחסן היו כניסות ויציאות שונות, ואף מחבואים במרתפים. בימי ציד-האנשים בידי הנאצים היתה בכך תועלת רבה.

רוב העבודות שלי בוצעו במפעלים בעלי חשיבות מלחמתית ובהנהלותיהם; על כן היו לי יחסים טובים עם כל מוסדות הממשל העיקריים, כגון עם מינהל הבניה של ה"וואפן-ס.ס.", עם בית-חולים צבאי ליד העיר, עם הממשל והמינהל האזרחי של ביאליסטוק, עם מוסדות העיריה, הנהלת המחוז וכמה וכמה משרדים בסביבה הרחוקה יותר.

קיבלתי עבודות במחוז, כדי לזכות ברשיון למכונת פרטית, וכדי שאוכל להסתובב בסביבה הרחוקה במהירות ובהסוואה מוצלחת. בעבודות למען מינהל הבניה של ה"וואפן-ס.ס." הייתי מעוניין אך ורק כדי לבוא במגע עם הגיטו, כי מינהל בניה זה הוא שהחליט על השימוש בכוחות-עבודה יהודיים. כך נפתח לפני שער הגיטו. בבוקר קיבלתי שם את האנשים ובערב צריך הייתי להחזירם שמה — במלוא מיספרם. כאמור, במפעלי עסוקים היו פולנים ורוסים, ועתה — גם יהודים.

בוהירות ובצורה מוסווית נתתי לפועלים אלה להבין שאני בראש וראשונה

אדם ורק אחר־כך גרמני. אמרה זו נפוצה במהרה בין הנרדפים והם נדחפו לעבודה אצלי. פעם הלשינו עלי ונאלצתי להתגונן בפני חזית העבודה הגרמנית בשל „יחס ידידותי מְדִי“ אל הפועלים הזרים. מחיתי בתוקף וטענתי כי ההיפך הוא נכון. „אני גרמני, חבר המפלגה, וחזקה עלי שאדע להתנהג עם פועלים פולנים ויהודים.“ — „כך חשבנו גם אנו, חבר בוסה“ (חבר, חבר־מפלגה). כך יצאתי משרדי חזית העבודה כמטוהר, ואת פועלי השבעתי „לנצור את פיהם“.

בלומה אהרנקראנץ, יהודיה פיקחית צעירה כבת 20 — ונושאת מגן דוד — עבדה ביום במשרדי. כשהיה צורך למדוד את העבודות הגמורות, היא הלכה, לרוב עם הפועל הראשי שלי, ארתור בירגר, יליד טילזיט כמוני, למקומות העבודה השונים, מדדה ולאחר־מכן במשרד חישבה את מספר המטרים הרבועים ואת המחירים. היא היתה מתקתקת במכונה את החשבונות. היא עשתה את חישובי השכר, וביצעה גם שאר עבודות המשרד. היא היתה גאון בחשבון. תוך כדי עבודה היתה מזומזמת זימוזם חרישי וגם אפשר היה לשוחח אִתָּה, ובכל זאת היו החישובים שלה מדויקים עד לפרוטתה. את דפי המדידה היו מצרפים — במקור — לחשבונות שהומצאו לשלטונות ולשאר הלקוחות, וכשאלה הכירו את כתב־ידה של בלומה, אמרו: אין מה לבדוק; המיספרים שלה נכונים תמיד. אלא שהיא היתה יהודיה, מיועדת למות בתאי־הגאזים, ולמרות מועקה נפשית זו עשתה את המוטל עליה, במשרדו של גרמני, בדיוקנות ובקפדנות. אדם יקר היתה, וכאלה נקראו „נחותים“, „מגזע שפל“, ורצו להשמידם.

כעסי נגד הנאצים גבר. לבלומה הראיתי בגלוי את האהדה שחשתי כלפיה וכלפי כל אלה שפה בוו להם. יחד התחלנו לרקום תוכניות להצלה, אך הרשת השטנית שהקיפה אותנו היתה צפופה. אימצנו את מוחותינו, אך לא גילינו מוצא. אך משאיבדו הגרמנים את סטאלינגראד התחזקה תקוותנו שמעתה אין ליהודים מקום יותר בטוח מאשר בגיטו; כי מחוצה לו הלכו ותכפו ההפצצות מהאוויר. עתה, משגזו סיכויי של היטלר לנצחון, הייתי סמוך ובטוח כי ליהודים כבר לא יאונה רע.

והנה רעם משמים כחולים: זה היה ביום ראשון אחד בערב, בספטמבר 1943, ואז הופיעה בביאליסטוק פלוגת משטרה ממונעת מבחוץ. יצאתי מבית־הקולנוע; היום החשיך, והנה לפני דירתי וברחובות הצדדיים המון מכוניות צבאיות. הסתכלתי וגיליתי עליהם סימון „Pol“. היתה זו בשבילי כדקירה בלב; כי מיד חשבתי על הגיטו. התקרבותי אל החיילים, כדי להיווכח מה הן כוונותיו של כוח משטרה זה. חילקתי סיגריות על ימין ועל שמאל, והנה שאֵלה, כאילו מקרית, מצד אחד השוטרים: „האם ישנו עדיין כאן בביאליסטוק גיטו?“ בשבילי זו היתה כדקירת פגיון שניה. התאפקתי, כדי לא להראות את התרגשותי והסתלקתי לאט־לאט — טוב שכבר ירד החושך. כעבור זמן קצר הקיף כוח משטרה זה את הגיטו מכל הצדדים.

למחרת בבוקר ניסיתי, כרגיל, לגשת אל שער הגיטו כדי לאסוף את הפועלים. בדרך ניסיתי לבוא בדברים עם אחדים מהשוטרים שסיירו מסביב לגדר. הם לבשו מדי משטרה גרמניים, אך ענו לי בפולנית: „אינני מבין.“

הסתננתי עד לשער ושם שאלתי את הזקיף הגרמני אם אין הפועלים יוצאים היום לעבודה. הוא ענה שהיום יהול כנראה איחור. יותר לא יכולתי להוציא ממנו. עתה נתאשרו ניחושי שבהם התעניתי במשך כל ליל-דודים זה: עומדים לחסל את הגיטו. שמרתי על עמידה יציבה, אף-על-פי שרגלי רעדו והרגשתי שאני קרוב להתמוטטות. הלכתי לדירתי שברחוב טאננברג 3. שם תקף אותי חוסר-תקווה לגורלם של בני-אדם יהודים אלה. מתוך יאוש חשבתי שאולי עלי ללכת אתם, כגרמני המצטרף אליהם בגורלם. אך הכריע השיקול, כי יהיה זה קורבן-שווא ולא יביא כל תועלת, אף לא ישאיר עקבות; בעוד שכאדם חי עוד אוכל לעזור למי שיוותר בחיים.

לא נותר זמן רב ואף לא כוח להרהורים ושיקולים, כי כבר ב-9.30 בבוקר החלו יריות פראיות בתוך הגיטו. יהודים, שהצליחו לרכוש בחשאי נשק, התנגדו לכוחות המשטרה החודרים וסירבו ללכת כצאן לטבח חסרי-רצון וחסרי-אונים. אלא שעדיפות הכוח של הכנופיות הנאציות הכריעה את הכף והיהודים גורשו מבתיהם והובלו קבוצות-קבוצות לשדה-שליף ליד פסי מסילת-הברזל. שם חגו ימים ולילות תחת כיפת השמים, מוקפים משמרות עם מקלעים, וחיכו לרגע שבו יובילו אותם. לאן? המטרה היתה ברורה להם: תאי-גאזים ושריפה.

ממרחק בטוח וחלתי מסביב למחנה הנידונים למוות. ישבתי בעליית-הגג של בית-מלון ובעזרת משקפת ניסיתי לעמוד על הנעשה בשדה-השליף. הם יצאו מהגיטו עם מטען-יד מוגבל. מרחוק נראו כתמים לבנים פזורים כלהקות אווים — אלא שאלה היו כרים, כסות, לבנים ובגדים, שהיהודים זרקו אותם בדרך למקום הריכוז. השמירה היתה כה צפופה עד שעל בריחה כלל לא היה מה לחשוב. מי מסוגל לתאר מצבו של אדם המסתכל ואינו יכול לעזור?

בשעות אלו, כשהייתי עד למחזה הזה מתחת לכיפת-השמים, בשלה בי החלטה: לנצל כל אפשרות כדי לפעול נגד הפושעים הללו. הזדמנות זו לעזור ניתנה לי כעבור זמן קצר ויד הגורל כאילו הכינה אותה.

פעם אחת, ביום ראשון לפני-הצהריים, הסתובבתי אצל משפחות פולניות, כדי למצוא חדר שיועד לאחד העובדים שלי על-ידי משרד השיכון הגרמני. והנה נתקלתי בשתי בחורות פולניות, שגרו באותו החדר. התפלאתי מאוד על נוהג מוזר כזה, אך שתי הבנות הבהירו לי מיד את המצב: אם יושבים פולנים בדירה המוקצבת לגרמני — עליהם לפנותה מיד — ולפיכך מוכנות הן לחפש לעצמן מקום-מגורים אחר. ברי שלא קיבלתי את ההצעה ואמרתי להן לשבת בשקט במקומן. הן התפלאו לשמוע מלים כאלו מפני גרמני והשיחה נתגלגלה לנושא אחר. השתוממתי במיוחד על ידיעותיהן הטובות בשפה הגרמנית ורמת השכלתן — המוסתרת במקצת.

זו היתה פגישתי הראשונה עם הלנה מיספר אחד והלנה מיספר שניים — בנות-דודים כביכול. מבלי שאדע, נוצר כאן מגע עם לוחמי-המחתרת המוסתרים. היו אלו הגברות חייקה גרוסמן-יורקין וחסיה בורנשטיין-בליצקה. שיתתנו נסתיימה בשאלתי אל הלנה הראשונה (חסיה): האם ייתכן שהיא, עם ידיעתה הטובה בשפת הגרמנית, תעבוד במשרדי. היא אמרה שהדבר ייתכן, אם אפנה למשרד העבודה;

כי כרגע היא רשומה כחולה על-ידי הרופא ואינה חייבת לחזור למקום עבודתה הקודם. שוב מזל! מיד ניגשתי אל משרד העבודה והגב', "הלינה שצ'וק" הועברה אלי באופן רשמי. עדיין לא ניחשתי שקלטתי במשרדי יהודיה מוסוויט. רק כעבור שבועות אחדים, כשיחוחתי התמקדו שוב ושוב בגורלם של היהודים והפולנים הנרדפים, התחזק בי הניחוש ונעשה לוודאות. הלינה שצ'וק היא יהודיה — אם כי חיצוניתה לא העידה על כך. והגיע היום, היינו לבדנו במשרד, והעזתי לשאול אותה בזהירות; אמונה בי גדל בינתיים, וכמתוך הלם ובדמעות היא גילתה לי את הסוד — שבו היו תלויים חייה.

גם אני הייתי מזועזע, ונשבעתי לה לעזור ולסייע לה בכל מאודי ובכל האמצעים. הוספתי, שאם יש לה חברים — הרי מובן שאעזור גם להם כידיד. הלינה מנתה כמה אנשים שהיכרתי אותם היכרות שטחית ושחשבתית אותם לפולנים. במשך הזמן נוצרה כאן קבוצה ניכרת וצריך היה לאמץ את העצבים כדי שאיש לא יתגלה — שאם לא כן היינו כולנו אבודים. נפגשנו בקבוצות קטנות ותמיד שינינו את מקום-המיפגש. בדירות של פולנים, שאצלם התגורר זה או אחר כדייר-משנה, נפגשנו באמתלה של יום-הולדת וכד', ושם דנו בתוכניות וניתנו הוראות. גם החדרים ששכרתי לצורכי עסקי והכשרתי אותם למטרה זו היו לתועלת רבה לאנשים אלה. אירגננו קשרים ואף פגישות עם היהודים שברחו לערות. פעם אפילו שכרנו עגלה עם סוסים מידי פולני, העמסנו עליה בגדים, אוכל, תרופות וכד', ונסענו למעמקי היער, שם נפגשנו עם קבוצת פארטיזאנים רוסיים. חזרנו מהיער לפנות-בוקר ובמרחק קטן מהעיר עצר אותנו סיור גרמני ונשאלנו: "מנין ולאן?" אני, כגרמני וחבר-המפלגה, עניתי להם כי נסענו לכפרים כדי "לארגן" לנו קצת צורכי-אוכל. יכולנו להראות להם ביצים, שומן חזיר ולחם — הכל היה מחושב היטב. ככה נאלצנו לנהל חיים כפולים — וככה נשארנו בחיים.

ועתה עוד כמה מלים על הגיטו שחוסל. אחרי הפינוי נשאר הגיטו חתום במשך כמה שבועות. ראשונים להיכנס היו "פסיוני הזהב" — חברי צמרת המפלגה — ובכך החל החיפוש אחרי דברי-ערך שנשארו בדירות. לי ניתנה הזדמנות להכיר את המצב מיד אחר-כך, כי קיבלתי פקודה להכין את הדירות לגרמנים — פולקסדויטשה — פליטים מרוסיה שהחלו להגיע למקום.

כאן, בדירות השדודות, נתגלו מראות-זוועה לעיני ולעיני המזכירה שלי הלינה שצ'וק (חסיה). ארונות ושולחנות וכל מקומות המחבוא האפשריים: הכל היה שבור, כסתות נדקרו והנוצות התעופפו לכל עבר. אלה היו מעשי-ידיהם של חניכי התרבות והמוסר הנוצריים!

רגשות גועל וסלידה איומים תקפו אותי. מכל הפינות לעגו לי מראות שטניים ובלבי השאלה: האלה הם פירות החינוך לתפיסת-עולם-ואלוהים נוצרית? מחשבה זו לא נתנה מנוח. עד היסוד התערערה האמונה באלוהי האהבה ובמושיע שלקח עליו את חטאינו. תקופת-החיים שביליתי בביאליסטוק היתה בשבילי כבית-ספר עליון וקשה בחיי. כל מושגי על המוסר המקובל, כל תפיסתי על טוב ורע — הכל צריך היה לעבור הערכה מחדש. עשיתי מאזן עצוב, אך מועיל.

(תירגם מגרמנית: גיאורג אלישברג)

Joseph Elgazi has taken up one side of the subject : that the Holocaust is being denied altogether. He speaks of the very widespread literature occupied at teaching the public, and above all the new generation, which did not witness the horrors of the war, that there never was anything called Holocaust. This literature is being propagated in Europe and America, in Australia and South Africa. It originated shortly after the war in Switzerland. The author, who has studied this literature thoroughly, found that the first of these books was written in France by Paul Rassignet, a former socialist leader and Buchenwald prisoner, in 1949. Later-on he published more books and many others followed in his footsteps. The arguments brought forward are manifold. E.g. "There is no documentary proof that a plan for the 'Final Solution' ever existed ; even existed, the alleged document originated in the Communist Countries ; Not 6 million Jews were exterminated, but only one — may be only a hundred thousand ; The Germans had only a minor part in the killings", etc. etc. There are, of course, various degrees of cleverness and sophistication, but it is a phenomenon that is spreading and behind it there are political organizations with ample means ; so that we have to think of way to fight this new departure.

Diving into documents and letters of the period between the rise of the Nazis and the war, which are to be found in the Archives of the American Jewish Committee at New York, **P. A. Lazin** tries to explain the reaction of this Committee to the crisis in German Jewry, and to uncover the motives for actions or failure to act. He analyses the attitudes of one rather important Jewish organization among those who took part in the efforts to help the Jews caught under Nazi rule in the period before the war. This analysis lets us catch a glimpse of the peculiar motives, local and personal, behind activities. Efforts of the Committee at the time were mainly directed at making the administration take steps against Hitler's Anti-Jewish acts. These were hesitations about proposing measures to that purpose in Congress. It becomes clear, that, in contradiction to prevailing views, the Committee did not have much influence on the administration and it's policy. In spite of it's disappointment the Committee refrained from exerting it's pressure in public and chose a policy of quiet diplomacy. Yet, simultaneously steps were taken to arouse public opinion against German Antisemitism.

The topic broached by Alexander Donat in "Yalkut Moreshet" (No. 21) continues to arouse discussion, pro and contra. This time the writer is **Israel Aviram**, himself a survivor of the horrors which had an impact on his views on Providence. He enters into a discussion with Abraham Korman on two points, while distancing himself from Donat — to an extent. This is with regard to a single testimony on an important subject.

Non-Jews in the Hall of Fame

This is something new in our periodical. We bring here a reveal of things, as told by **Otto Busse**, a German who owned a painting enterprize in Bialystok under Nazi Rule. He was one of those few Germans who assisted in rescuing Jews with all their might. More than that : he even helped Jewish underground fighters with arms, when he had realized the extent and the horrors of the extermination. Otto Busse himself tells

of his fight against the Holocaust in Bialystok in a very modest description he sent to the Yalkut from Germany.

One of those whom Busse rescued, **Haika Grossman**, has to add a number of details on Otto Busse, the wonderful man, the believer and helper and his deeds.

Menashe Rosenberg describes a rescue operation carried out by Non-Jews. He went to visit the little Danish township of Gilleleje to find out additional details on that ervellous episode. He also took a number of pictures on the spot and found one of the active members fo the Danish underground.

This man is **Gilbert Lassen**, who, to this day lives at Gilleleje. He relates his activities in the Anti-Nazi underground from the Spring of 1943 to the Summer of 1944. In his article you'll find a great many facts and details on the methods in use in those days and on the connections with non-occupied territory (Sweden) which centered around the operation to rescue Danish Jews.

Source Material and Testimonial

The history of the Jews of Munkacz during the World War is being told from a direct source: **Eliahu Rubin**, director of the Hebrew Gymnasium until it was liquidated. It is testimony on relations within the Jewish community and it's leaders and it also shows the more and more deteriorating attitude of the Hungarian Government which reached it's climax in the general expulsion to Auschwitz in May 1944. In this testimony we see the leaders of the community on the background of the fate which overtook the whole of the Hungarian Jewry and the inhabitants of Munkacz in particular. The record brings to life the atmosphere and the cruel circumstances: persecution and finally transportation to the extermination camp.

Testimony from a different source brings **Joseph Eisner**, who tells of the days of terror in Lwow that began with Operation Barbarossa and went on until the city was retaken by the Red Army. On the 22nd of June, 1941, Nazi terror took place of normal, quiet life. Personal adroitness helped the author to escape the "Actions" at Lwow and brought him to Kawa-Ruska. After several flights in both directions between these two places he found a haven of refuge in a country-house, belonging to a transport company in one of the suburbs of Lwow — until, on the 27th of July, 1944, the first Russian soldier reappeared.

Books

Yehuda Bauer reviews a recently published book by Eliahu Ben-Elisar, "Foreign Policy of the Third Reich and the Jews", and he finds it an **astounding book**: No sources are mentioned and there is contradiction between contents and title. He finds exaggerations and errors; no mention is made of how German Jews reacted. The author maintains — says the reviewer — that Hitler used Antisemitism as a political means to achieve domination over Europe.